

„Ústně více“ Šestatřicátníci

Román faktu

Pavel

Kosatík

„Ústně více“ — Šestařicátníci

Román faktu

Pavel Kosatík

Text © 2006 Pavel Kosatík

Grafická úprava a sazba © Lukáš Vik, 2016

Obálka © Štěpán Marko

2. vydání © 2016 Dita Hradecká, Lublaňská 9, 120 00 Praha 2

<http://www.kosatik.eu>

ISBN ePub formátu: ISBN 978-80-906199-6-8

ISBN mobi formátu: ISBN 978-80-906199-7-5

ISBN PDF formátu: ISBN 978-80-906199-8-2

Konverze do elektronických formátů:

webdesignér Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Slovo úvodem

Je myslím velmi dobré, že se Šestatřicátníci v roce, kdy jim je vesměs sedmdesát, dočkali větší a souvislé pozornosti v podobě této knížky. Byl to totiž, jak si s odstupem dalších a dalších let stále víc uvědomuji, úkaz velmi zajímavý a důležitý. Jakési zvláštní společenství teenagerů, kteří neměli nic společného s režimem, měli však různé politické a literární ambice, objevovali společně duchovní světy, které byly tehdy velmi umně skryty, vyvíjeli cosi, co by se dnes asi nazvalo „klubovou činností“, vydávali samizdaty, hledali sami sebe a své možné postavení ve veřejném prostoru — a přitom si téměř nepřipouštěli, že za to, co dělají, se zavírá. Psala se totiž padesátá léta. Toto společenství nemělo ovšem ostré hranice, ani co se členství týče, ani co se týče doby svého trvání, ani co do programu. Spíš to byl jen jakýsi brouk potápník, který se tu vynořil tam a tu onde, tu v té a tu v oné podobě, přičemž jeho okolí ani celkem nevědělo, že jde o sprežence. Vlastně to mělo trochu rysy mafie, nikoli sicilské či postkomunistické, ale spíš té, která kdysi připravovala vznik Československa. Tito Šestatřicátníci, k nimž jsem měl tu čest patřit, byli — lze-li to tak říct — příslušníky první neideologické či do dobových politických doktrín a bojů nevtažené

generace. Válku, dobu poválečnou a únor 48 zažili spíš ještě jako dětští pozorovatelé než jako přímí účastníci, což mělo velký vliv na celý jejich vztah ke světu. Je to všechno dávno, ale přáteli jsme pořád, pořád si navzájem držíme palce a pořád se ještě o cosi snažíme, byť každý jinak a jinde. Knížku Pavla Kosatíka jsem četl s velkým zájmem, leccos zapomenutého jsem si nad ní vybavoval, nad leccíms jsem jen žasl, nad leccíms se velmi červenal, hlavně tváří v tvář svým infantilním pokusům dávat všemu nějaký pozitivní obsah a smysl. Snad tento „román faktu“ vypoví cosi i o nedávné historii naší země.

Václav Havel

MOŽNÁ...

O čem tato kniha je, posoudí a rozhodne jako vždycky čtenář. Autor má leda právo podotknout, čím jeho vyprávění asi není — ačkoli se při psaní i jemu dlouho zdálo být. Padne-li dnes otázka, kdo to byli Šestatřicátníci, pak odpověď těch, kteří jsou odpovědi schopni, obyčejně zní: „Literární skupina mladých lidí kolem Václava Havla, která existovala v padesátých letech.“ Je tedy tato kniha historií literární skupiny? Sotva. Jako první byli proti takovému označení už sami členové, kteří je v rozhovorech s autorem odmítali. Ale i z dobových pramenů se ukázalo, že jejich původní zaměření bylo jiné a že ani v dobách největší šestatřicátnické „slávy“ netvořilo psaní jediný druh společné činnosti, jaký si účastníci dovedli představit. Skupina nikdy neměla svůj pevně daný program, a dokonce i její název jako by účinkoval jenom dovnitř, mezi členy: kdykoli se odhodlali vystoupit navenek, své společné jméno odhodili. Že patří k sobě, věděl leckdo, ale jako Šestatřicátníky je skoro nikdo neznal. A konečně: co je to za literární skupinu, u které se nelze dohodnout ani na tak prosté skutečnosti, dokdy vlastně fungovala: podle některých Šestatřicátníci zahynuli po roce,

podle jiných po dvou či třech letech. Někteří se dopouštějí odvážné a nekonvenční hypotézy, že o skupině lze mluvit až do roku 1968. A jeden osamělý hlas dokonce praví, že Šestatřicátníci jsou možná principem, který, jednou oživen, trvá navždy... Nešlo-li tedy o literární skupinu, je na místě otázka: dají se vůbec napsat dějiny komety — tedy jevu na jednom konci nesporného, přesně ohraničeného, avšak na straně opačné rozděleného o vlastní existenci s nekonečnem? Možná že tento příběh není ani dalším z mnoha příběhů o sváru jednotlivce (nebo hrstky jednotlivců) s totalitou. Leccos by přitom mohlo nasvědčovat spíš opaku: v momentě, kdy se naše vyprávění začíná, ještě žili Stalin i Gottwald a vypadalo to, že budou žít dlouho. A přesto, stalo se, ten spolek zpočátku až příliš sčtělých a zoufale nezkušených génů ze sebe postupem let vydal osobnosti, z nichž každá stvořila svébytné a nezávislé dílo. Tihle mladí lvi (a pár lvic s nimi) se k vysněné publikaci prodrali, co víc, udělali tím pro ostatní lidi hodně dobrého. Jsou tedy poměry ničím a kreativita vším? Může se i z ponurých dějin padesátých let vyloupnout šťastný, doopravdy šťastný příběh? A může být jeho nositelem ještě-skoro-dítě? Možná že to ale není ani „příběh mládí“, ačkoli se mezi

mladými odehrává od začátku až do konce. Snad to, co se tu vypráví, dokonce není ani příběh mladých citů, přestože právě těch je, jak jinak, v knize požehnaně. Vzhledem k době, o které se mluví, budou mít tyto city pro někoho možná až překvapivě pestrou podobu: například tradiční dělení na chování „většinové“ a „menšinové“ zde ztrácí smysl. Rozhoduje, jestli je přítomna láska, bytostný stav; všechno ostatní jsou pouhé techniky a praktiky. Dá se ale o citech psát a číst bez onoho pocitu, vlastního naší kultuře, že erotika je vždycky ožehavá a nesamozřejmá věc? Možná že přes to všechno, co bylo řečeno o proměnlivé podstatě Šestatřicátníků, měla tato skupina vlastnost, kterou se vyznačovala od začátku do konce. Měnil se obsah činnosti, přicházeli a odcházeli noví členové, ale ten zvláštní „fenomén“, který skupinu hlavně charakterizoval, možná spočíval ve schopnosti pomoci tomu, kdo to v dané chvíli nejvíc potřeboval. Pod slovem „pomoc“ si přitom nutně nepředstavujeme jednání z materiálního světa. Uvažujme věci, které se nám mohou zdát na první pohled subtilnější, ze kterých se však náš život možná skládá víc než z očividných faktů: kdoví, jestli vůbec něco existuje mimo naše dojmy, pocity, obavy, touhy nebo žádosti. „Šťastný příběh“, který

se dále vypravuje, zaručeně nepojednává o tom, že cizí pomoc někomu proměnila životní kulisy. „Štěstí“ mohlo znamenat spíš pocit, že někdo někde je. Že by to celé bylo o tom? Jenom o tom? Kdoví. Raději tedy ještě pár slov o podobě knihy. Hlavní pramen, o který se opírá, je dobová korespondence. Šestatřicátníci byli patrně poslední generací, pro kterou psaní a čtení dopisů představovalo jednu z hlavních forem komunikace, srovnatelnou svým významem s tvorbou a přijetím uměleckých textů, určených k publikaci. Volba korespondence jako hlavního pramene byla východiskem v těch (u citové tematiky přirozeně častých) případech, kdy se dnešní pamětnický pohled na události do té míry lišil, že vylučoval textový kompromis. Ani korespondence není přirozeně objektivním pramenem; má však proti vzpomínce tu výhodu, že je verifikovatelná. O faktech se dá pochybovat, dobové texty, z nichž fakta vyvozujeme, se však dochovaly a existují. Od člověka, který vzpomíná, žádá autor jednu možná důležitější věc, než jsou samotná fakta: shodu v tématu, porozumění ve smyslu a zaměření výpovědi. Pokud takové porozumění není, jsou všechna odvykládaná „fakta“ bezcenná: příběh, který je vyprávěn, je úplně jiný než ten, který je slyšen, ačkoli slova jsou v prvním

i druhém případě stejná. Jakkoli tedy poděkování těm, s nimiž autor hovořil a korespondoval, může působit formálně, je míněno jinak: není to dík za „fakta“ nebo za vynaložený čas, ale za shodu ve smyslu. Dík v tomto případě patří Václavu Daňkovi, Stanislavu Dvorskému, Anně Fárové, Sylvě Fischerové, Viole Fischerové, Jaroslavu Eriku Fričovi, Ivanu M. Havlovi, Václavu Havlovi, Josefu Holíkovi, Borisu Jachninovi, Vladimíru Justlovi, Vladimíru Karfíkovi, Radimu Kopeckému, Ivanu Korečkovi, Jiřímu Kuběnovi, Ludvíku Kychlerovi, Věře Linhartové, Emilu Lukešovi, Stanislavu Macháčkovi, Ivanu Medkovi, Ivanu Passerovi, Romanu Rážovi, Aloisi J. Strnadovi, Janu Šulcovi, Pavlu Švandovi, Blance Švandové, Jitce Taussikové, Miloslavu Topinkovi, Jáchymu Topolovi, Josefu Topolovi, Jiřině Topolové, Pavlu Urbáškov, Marii Zábranové, Vladislavu Zadrobílkovi a Ireně Zítkové. Tato kniha vznikala s přestávkami v letech 2002 – 2006. Protože po většinu té doby se autorovi vracela jedna a táž neodbytná myšlenka, možná se jí sluší tuto rozpravu uzavřít. Psaní není nejnormálnější lidská činnost; v těch, kdo se mu oddávají, je vždycky kus divadelníka (protože publikum je třeba zaujmout) a také hochštaplera (neboť kvalitou prodávaného zboží si tvůrce sotva může být jist: je

nové, nevyzkoušené). S něčím tak divným může začít jenom křehká duše, a pokud dělá svou práci vážně, neokorá. Za to si asi zaslouží obdiv. Není ta kniha nakonec poctou těm, kdo učinili psaní smyslem svého života?

SKUPINA SE RODÍ

Všechno začal dopis, který přišel z Prahy do Brna v září 1952. Radim Kopecký, syn bývalého československého diplomata, v něm psal Jiřímu Paukertovi, synovi bývalého důstojníka generálního štábu. Znali se od dětství. Oba kdysi bydleli v Praze na Hanspaulce, ve čtvrti prominentů, a chodili tam do obecné školy i do nedalekého reálného gymnázia Edvarda Beneše. Ty roky brzy po válce se nyní zdály nenávratně pryč. Jejich životy, které vlastně ještě ani doopravdy nezačaly, jako kdyby měly to nejlepších dávno za sebou. Tak jim to alespoň naznačovali ze všech stran. A že to tak nejspíš bude, viděli na rodičích. Radimův otec Jaromír Kopecký byl typickým příkladem zlikvidovaného člověka nové doby. Před rokem 1948 byl jedním z nejschopnějších diplomatů svého státu: ve funkci stálého delegáta ČSR u Společnosti národů v Ženevě odmítl po okupaci republiky odevzdat úřad do rukou Němců. Po celou dobu války dodával informace exilovému vedení v Londýně i domácímu odboji. Po roce 1946, když se vrátil do republiky a začal pracovat na pražském ministerstvu zahraničních věcí, byl na vrcholu sil. Znal se s prezidentem Benešem, přátelil se s ministrem

spravedlnosti Drtinou, aspiroval na vedoucí postavení v národněsocialistické straně. Slibná kariéra skončila hned po únoru, diplomatův propouštěcí dekret podepsal ještě ministr zahraničí Jan Masaryk. V srpnu následujícího roku byl Kopecký s manželkou a dvěma syny (kterým bylo třináct a deset let) zatčen při pokusu o přechod hranic do Německa. Zatímco matka byla propuštěna z vazby už po půl roce, otce za nepřátelskou činnost proti republice, špionáž a pokus o nedovolené opuštění republiky odsoudili na šestnáct let. Jeho vyšetřovatelé, mezi nimi také smutně známí sovětští bezpečnostní „poradci“ Lichačov a Makarov, ho přinutili nepravdivě vypovídat při přípravě procesu s Miladou Horákovou a později také svědčit u soudu s Rudolfem Slánským a spol. Ocitl se na svobodě až na základě amnestie v květnu 1960. Rodině, která zůstala venku, se ze začátku nevedlo o moc lépe. Měli zakázáno se s ním stýkat; až do roku 1952 ostatně vůbec nevěděli, kde je, potom ho směli ve vězení navštěvovat dvakrát třikrát ročně. Z vily v diplomatické čtvrti šli bydlet do jedné místnosti v rozděleném bytě nad Wilsonovým nádražím, kde kromě nich žily ještě tři další rodiny. Matku odmítali přijmout do práce a staršího syna, který

snil o tom, že se stane novinářem, po vychození základní školy poslali do Ostravy: syn nepřítele bude horníkem. Se štěstím se mu podařilo dosáhnout, aby nemusel pryč z hlavního města, a nastoupil do učení na kováře v ČKD. Paukertův otec, voják, musel v srpnu 1948 s rodinou z Prahy. Jeho druhorozený, tehdy dvanáctiletý syn nikdy nezapomněl na srpnový den, kdy vyjel z hlavního města směr Brno v kabině stěhovacího vozu. Kdesi vzadu se ztrácela vzpomínka na šťastný život a vpředu povstávala budoucnost, o které věděl jen jedno: že bude mít nechtěnou podobu. Ještě dva roky se potom otec v Brně jako voják jakž takž protloukal, až ho v létě 1950 vyhodili z armády úplně; nastoupil pak jako skladový dělník. Neskončil aspoň ve vězení jako tolik jiných; vilu na pražské Hanspaulce vystřídal byt na rušné brněnské Antonínské ulici a život sice na okraji společnosti, přesto pro děti s jistou perspektivou: na rozdíl od Radima v Praze se Jirka dostal na gymnázium a zůstal nablízku knížkám. Vlivem okolností toho teď oba měli mnohem méně společného než před několika lety, ale zůstali si věrní aspoň v dopisech. A bylo vlastně zvláštní, že si v situaci, ve které se obě rodiny ocitly, jejich korespondence udržela nejenom frekvenci, ale i humor. Když je člověk

mladý, to, co bezprostředně dělá, snadno získá vládu nad poměry. Zvlášť Radim, který měl na rozdíl od Jirky to štěstí, že zůstal obklopený bývalými spolužáky, pravidelně referoval do Brna, co ten či onen zrovna dělá. Nebylo to valné: většina prý propadla degeneraci (konformismu) nebo různým povrchním a muže nehodným zábavám, například společenskému tanci. „Oddali se blaženému minimalistickému snění o zajištěné budoucnosti, o obsazení míst malých nic v určitém továrním celku, divže nepomýšlejí na ženění s blazeovaností opravdového minimalisty,“ [1] psal Radim v dopise provokativním stylem sociálního darwinisty. Na roky na gymnáziu v Praze oba vzpomínali rádi. Předně se tehdy v jejich třídě sešly barvité persony: vedle Petra Stránského, potomka českých šlechticů (a bratra pozdějšího spisovatele Jiřího Stránského), to byl třeba Jan Beneš, další budoucí literát, nebo Vladimír Víšek, který své příští obskurní špionážní opusy, vydávané hlavně v šedesátých letech, podepisoval pseudonymem Theodore Wilden. Všichni byli už v patnácti výraznými osobnostmi, což koneckonců platilo i pro Kopeckého — vzhledem k tomu, že prožil válečné roky v exilu, mohl přispět do debat zkušenostmi, jakými se nemohl pochlubit nikdo

jiný: zažil třeba v cizině skutečné zemětřesení! Po válce, když se i v Dejvicích začala stavět třída proti třídě, však začalo najednou i ve škole víc záležet na tom, kdo má jakého otce: synové „reakčních“ politiků, diplomatů nebo podnikatelů cítili, že potomci „pokrokových“ domovníků, šoférů a služebných teď s nimi mají problém. Před volbami v roce 1946 se i na Hanspaulce odehrávaly běžné rituály: přes den se pochodovalo v průvodech, v noci se strhávaly konkurenční plakáty. Horší než tyto v podstatě nevinné hry však bylo, že učitelé ve škole se dávno před únorem začali bát říkat svůj názor: strach z komunistů zavládl dřív, než se vlády ujali oni sami. Vzpomínat na staré kamarády lze jenom nějakou dobu; má-li mít korespondence smysl, žádá nové téma. Radim je dodal v září 1952: zmínil se o tom, že si našel přátele, s jejichž pomocí se chtěl z neblahého vlivu „minimalistů“ a „tanečníků“ vymanit. Tato nová skupina prý si říká Šestatřicátníci, podle letopočtu narození většiny z nich. A v jednom z dalších listů uvedl, že jeho nejbližším spolupracovníkem je jistý Věna Havel: „Společný osud nás smířil na večerním gymnáziu, mne jako kováře, jeho jako chemického fámuluse. Šestatřicátníci jsou naším společným výtvozem. Doufám, že budu mít příležitost Tě s ním seznámit,

a to co nejdříve.“[2] Už nyní prý dává pražskému příteli číst Jirkovy dopisy, takže Havel má o něm jisté povědomí. Václav Havel byl stejně jako Radim s Jirkou ročník 1936. Také on měl podle původních rodičovských plánů studovat na univerzitách v cizině a pak buďto převzít péči o rodinný majetek, nebo si vybudovat vlastní kariéru. Poúnorový režim to změnil: ze základní školy ho přidělil do učení na tesaře; z dědice Lucerny se měl stát dělník pokorně naslouchající hlasu svého pána. Díky rodičovské protekci nastoupil do práce aspoň jako chemický laborant: získal tím krytí, aniž ztratil většinu svobody a volného času. Zůstal tam celých dalších pět let. A v čase, který zbyl, se rozhodl studovat na jediné škole, která to umožňovala: na pražském večerním gymnáziu pro pracující ve Štěpánské ulici. Pro „pohrobky buržoazie“ a ostatní potomky „bývalých lidí“, jak se v režimním jazyce říkalo, se toto gymnázium na kratičkou dobu stalo jedinou možnou skulinou vedoucí ke vzdělání, jinak odepřenému. S kádrovým posudkem potomka z demokratické, majetné nebo jinak nepohodlné rodiny byl postup ze základní na střední školu předem vyloučen. V roce 1951, kdy bylo mladým mužům z ročníku 1936 patnáct let, zbývalo pouze toto gymnázium, určené sice dělnickým kádrům,

ale v té době pootevřené i pro lidi, kteří přišli odjinud než z továren. O pár měsíců později „milostivé léto“ roku 1951 skončilo: další ze smršti školských reforem ministra Zdeňka Nejedlého zpřísnila třídní výběr i zde — ale to už Radim Kopecký i „Věna Havel“ ve škole byli a učili se. A hlavně, začali se scházet mimo školu. Asi nejpresněji z nich všech to popsal Václav Havel v textu nazvaném Po roce sochařské práce a datovaném v srpnu 1953. V bilanci prvního roku práce skupiny tehdy vylíčil, kde vše začalo: při pravidelných společných návratech ze školy domů. Ve Štěpánské se vyučovalo pětikrát týdně, od pondělka do pátku, vždycky od šesti do devíti večer. Dohromady s předchozím celodenním zaměstnáním (i patnáctiletý učeň měl osmihodinovou pracovní dobu jako dospělý) to byl náročný program. Po škole, na trase ze Štěpánské na náměstí Míru, se tedy začaly probírat události minulého dne. Havel utvořil skupinku nejdřív s Ivanem Hartmannem, spolužákem ze základní školy: tehdy si oba zvykli trávit neděle procházkami po Malé Straně, „filosofující a diskutující“, [3] a teď v tom pokračovali. Na trase k „Míráku“ se k nim začali přidávat další: Radim Kopecký, Jan Škoda, občas Luděk Radosta a Standa Macháček; občas se

přidaly i dívky, účast žádné z nich však zřejmě nebyla tak podstatná, aby Havel zaznamenal i její jméno. Ze společné cesty se stal rituál: i ti, kdo se rozhodli v ten den školu vypustit, často čekali okolo deváté venku, protože si tuto chvíli, na rozdíl od tří hodin předtím, nechtěli nechat ujít. „Tehdy jsme hodně hovořivali, vesele i vážně,“ [4] vzpomínal Havel tónem kronikáře na události, které byly v době vzniku jeho stati staré pár měsíců — a které se každý večer dál opakovaly. Během jedné takové cesty, na konci září 1952, kdy Havla doprovázel Radim Kopecký a kdy se mluvilo o nejisté budoucnosti, se zrodila myšlenka: pokud se nedá diskutovat ve škole, tak to musí jít jinde. Mohl by vzniknout spolek kolegů, „jenž by se scházel vždy u někoho doma, hovořilo by se, psalo, i nějaký ten časopis by se vydával, jistě že jen v jednom ‚výtisku‘.“ [5] Kopecký navrhl název sdružení a oba společně se shodli, že by tak mohl vzniknout prostor pro vyjádření celé jejich „postižené generace“. Vzhledem k tomu, jaké byly zrovna poměry, se toto rozhodnutí zdálo až podivuhodně nedotčené okolnostmi — což však mělo svou logiku. Oba pocházeli z rodin, ve kterých po generace platilo jako pravidlo, že schopní lidé aspirující na nějaký vlivný post se mají scházet,

mluvit spolu — a v této komunikaci poznávat jak jeden druhého, tak myšlenky, na kterých budou schopni shodnout se jako na příštím programu. Typickým příkladem v tom ohledu byl Havlův otec, podnikatel Václav M. Havel. V roce 1932 založil takzvanou barrandovskou skupinu: diskusní klub, ve kterém čeští podnikatelé a politici společně hledali cesty ven z hospodářské krize a alternativy vůči nedostatečným státním zásahům při jejím řešení. Klub měl blízko k několika dalším tehdejším neformálním českým demokratickým iniciativám, jako byl okruh přispěvatelů nezávislého týdeníku Demokratický střed (Zdeněk Chytil) nebo klub Přítomnost (Prokop Drtina, Jaroslav Drábek, Ilja Kříženecký a další). Členy barrandovské skupiny spojoval zájem (a mnohé z nich už v té době obava) o politickou budoucnost země, jejíž dva hlavní nepřátelé, komunisté a nacisté, se drali k moci. Skupina měla svůj vlastní „politický akční plán“: chtěla opřít demokracii o pevnější základ, než byl ten původní, liberální (podle obecného přesvědčení zprofanovaný). Členové skupiny odmítali v politice dělení na pravici a levice, na individualisty a kolektivisty. Věřili, že cílevědomým a racionálním přístupem lze ze všech těchto -ismů vybrat pouze jejich dobré stránky a položit základy společnosti,

která bude harmonická a současně i stabilní. Skupina se s přibývajícími lety stávala mluvčím stále větší části generace, a nebýt Mnichova a pozdějších událostí, mnozí její členové by se při správě státu uplatnili na těch nejpřednějších místech. Během studia na středních a vysokých školách se tvořily přátelsko-profesní svazky, které pak měly vydržet celý život. Například s otcem Radima Kopeckého se Havlův otec seznámil už v první polovině dvacátých let, kdy postupně oba stanuli v čele Svazu československého studentstva. A podobně na tom měli být jejich synové: typickým příkladem školy, která měla i z nich zformovat budoucí elitní společenství, bylo státní reálné gymnázium s kolejí Jiřího z Poděbrad, otevřené v Poděbradech na podzim 1946; z budoucích Šestatřicátníků tam vedle Havla studoval například Jan Škoda, pozdější významný politik socialistické strany. Škola a kolej vycházely z tradičního zaměření britské public school: měly vychovávat tělesně i duševně zdatné a morálně bezchybné jedince, jimž bude stát moci bez obav svěřit funkce ve veřejné správě. Důležitou částí komplexního vzdělání, kterého se tam mladým mužům dostávalo, byla výchova k týmové spolupráci; život v dělné komunikaci s ostatními měl pro ně být takovou samozřejmostí, aby si ho v

nějaké jiné formě vůbec nedovedli představit. Ve škole a v internátu si všichni žáci byli rovni, ve vztahu k okolí však tato rovnost úplně neplatila. Absolvent „Poděbrad“ si měl být vědom mimořádnosti svého vzdělání — a hlavně životních úkolů, kterým má toto vzdělání sloužit. Kromě otců a učitelů k synům mluvily i otcovské knihovny; se svázanými ročníky Peroutkovy Přítomnosti a Dneška, s Čapkovými nebo Masarykovými spisy, s knihami významných českých meziválečných filosofů, sociologů, historiků. Tato časná četba pochopitelně nezůstala bez vlivu na představy o životě: Radim Kopecký, Ivan Koreček, dokonce i Standa Macháček chtěli být novináři. A také Václav Havel v jednom svém pozdějším rozhovoru vzpomínal: „V devíti letech jsem byl rozhodnut, že budu buď vědcem, nebo politikem, nebo novinářem.“[6] Snad i v novém režimu, který v zemi zavládl po roce 1948, by se to mohlo podařit. Nebo snad ne? Který režim by byl tak hloupý, aby pohrdl silami těch nejschopnějších mladých lidí?

NEPOHODLNÉ DĚTI

Skutečnost však byla jiná. Za hříchy otců se mělo pykat také v dalších generacích. Systému se v patnácti letech nešlo postavit čelem; bylo ho leda možné v drobnostech obelstít. Asi jako když Kopecký poté, co se vyučil kovářem, zjistil, že jako těžce pracující dělník má mnohem vyšší plat než většina komunistů, kteří ho do Tatrovky dostali. S příjmem tři tisíce korun, který po měnové reformě v roce 1953 bral, si mohl dovolit nejdražší jídlo pražských restaurací, biftek v hotelu Alcron v závratné ceně dvanácti korun, klidně pětkrát denně, a ještě by mu zbylo; spolu se zvláštními potravinovými lístky, které pobíral, dokázal už předtím uživit i matku a bratra. Vedle Radima byl asi nejvíc postiženým Šestatřicátníkem Standa Macháček. Pocházel z dobře situované pražské podnikatelské rodiny, jeho otci patřilo v centru několik činžovních domů a v Palackého ulici vyhlášené lahůdkářství. Řeklo-li se: „Jdeme k Macháčkovi na kaviár,“ každý věděl, o čem je řeč. Po únoru dostala celá rodina z bytu i domu v Jungmannově ulici vyhazov. Otec se v roce 1950 ocitl v pracovním táboře, kde onemocněl rakovinou; o tři roky později zemřel. Matku

vypověděli „ve veřejném zájmu“ z Prahy a syna přikázali do učení v Tesle Karlín. Protože měla firma své jediné učiliště ve Valašském Meziříčí, syn se rozhodnutí vzepřel a vyběhal si učňovské místo v Tesle Hloubětín. Zatímco jeho stejně staří kamarádi měli v Praze svůj domov (i když to byl často domov ohrožený, jako u Havlovy rodiny, zařazené do Akce „B“ a odsouzené k vystěhování), domácnost Standových rodičů úplně zanikla. Syn získal podnájem shodou okolností ve Štěpánské ulici, kde bylo gymnázium, kam chodili kamarádi. Spolu s nimi se však na školu už nedostal; když o to projevil zájem, platil už nový ministerský výnos, který to dětem z kádrově špatných rodin zakazoval. Podmínkou teď bylo, aby student večerního gymnázia nejdříve strávil alespoň dva roky ve výrobě. Protože se Standa například s Havlem znal od dětství (stýkaly se i jejich rodiny), rozhodl se tyto dva roky počkat a pak studium dohnat tempem dvou absolvovaných ročníků v jednom školním roce. Když už s ostatními nemohl do školy, čekal aspoň venku, doprovázel je na „Mírák“ a poslouchal, o čem mluví. To poslední s rostoucím rozčarováním; zdálo se mu totiž, že se mu kamarádi vlivem svých nových znalostí čím dál víc vzdalují: když se bavili třeba o „germanismech“, netušil, o

čem je řeč. Po dvou letech se mu však skutečně povedlo na gymnázium dostat a způsobem, který si předsevzal, kamarády ve studiu dohonit. Toužili přežít. V roce 1951 žádné zvláštní plány do života neměli. Tak jako jejich otcové si návrat předúnorových poměrů nedovedli představit. Zdálo se, že socialismus v té či oné formě vítězí všude ve světě, na Východě i na Západě. Nebyla vůči němu jiná alternativa než návrat zpět — a kdo rozumný by v návrat chtěl věřit? Když tedy synové po otcích opakovali, že „do roka to praskne“ a vláda komunistů zkrachuje, nepředstavovali si návrat do první republiky, ale obnovu poválečné demokracie s mnoha přívlastky. Dospěje se k ní bez zásahu zvenčí, dokonce bez boje: komunisté prostě předvedou, že nedokážou vládnout, a to bude stačit. Vyznavači konfrontace byli v menšině, daleko častěji se šeptalo či přemýšlelo o takzvané amalgamizaci, tedy postupném splývání Východu a Západu. Že nastala chvíle obratu, se poprvé zazdalo v březnu 1953, po smrti Stalina a Gottwalda: pohřeb československého vůdce se tehdy sunul po Václavském náměstí a z Macháčkova podnájmu naproti hotelu Alcron bylo vidět, jak špalírem milicionářů ujíždí Gottwaldova mrtvola na lafetě pod průhledným víkem. Tehdy poprvé Macháček s

Kopeckým došli k závěru, že jsou svědky „začátku konce“. Skutečnost byla bohužel mnohem ponuřejší — a tak aspoň, aby se jí lépe ubránili, utvořili názorovou dvojici: oba vychovaní k tomu, aby se zajímali o politiku a ekonomii, s tím nechtěli přestat jen proto, že se k nim panující režim obrátil zády. Hlavně Radima většina kamarádů uznávala jako autoritu v oblasti společenských věd — a kdyby se jich v roce 1952 někdo zeptal, bude-li Radim jednou předsedou vlády, mnozí z nich by odhodlaně přisvědčili. Zatímco Radim, Standa nebo Václav Havel byli čistokrevnými „pohrobky buržoazie“, pro všechny členy sdružení to neplatilo. Ivana Korečka se Standou a Radimem spojoval sklon obdivovat konzervativní ctnosti, na rozdíl od nich si je však spíš než v rodině osvojil četbou a přemýšlením. Syn bytového architekta, který nechal za první republiky své profese a stal se ministerským úředníkem, prožil dětství a mládí bez perzekuce ze strany nacistů i komunistů. Po základní škole nastoupil do učení ve vokovické Aritmě nikoli z donucení, ale z nerozhodnosti, čím být. Až tam pochopil, že se rukama neuživí, a protože ve stejné době četl a oblíbil si Jana Nerudu, dospěl k rozhodnutí, že bude novinářem. Když na večerním gymnáziu zpozoroval, jaký důraz učitelé kladou na znalost

„klasiků marxismu-leninismu“, vyvinul vlastní metodu, jak se s klasiky vyrovnat. Prostudoval celý Marxův Kapitál, barevně podtrhal všechny čtyři díly — a když pochopil, že se stal filosofovým znalcem, začal lektorům marxismu, kteří znali spisy mnohem povrchněji, znepríjemňovat život. Cvičil si na nich své myšlení — když už to nešlo dělat třeba na Heideggerovi. Později z „klasiků“ přibral ještě různé spisy Leninovy (třeba Stát a revoluci) nebo Stalinovy (například Otázky leninismu). Ještě později, když v roce 1959 začal studovat na právnické fakultě, už měl svou metodu dovedenu k dokonalosti, takže jakýkoli seminář snadno rozvrátil větou: „Soudruhu, Lenin ve Státu a revoluci na straně 112 říká... a já tomu nerozumím.“ Rád se pak pásl na neznalostech těch, kdo mu měli božské poznání zprostředkovat. (Jeho metoda se mu vymstila až v samotném závěru vysoké školy, nakonec totiž fakultu opustil se záporným posudkem: nebyla prý záruka, že své značné vědomosti, nabyté při studiu, uplatní ve prospěch dělnické třídy. „Znalec“, který nebyl členem KSČ, působil nebezpečně.) Koreček však byl mezi Šestatřicátníky svým neproblematickým třídním původem spíš výjimkou. Daleko častější byly „případy“ lidí jako zmíněný Jan Škoda,

který pocházel z rodiny, ve které se po generace podnikalo v oboru vodních čerpadel. Petr Stránský pocházel z pražské advokátské rodiny; navíc jeho dědečkem byl zesnulý předseda jedné z vlád první republiky, agrárník Jan Malypetr. I Stránského otec skončil už na podzim 1948 jako „buržoazní právník“ v táboře nucených prací, rodina ztratila dům i majetek a do vězení nakonec putovali i oba Stránského bratři Jan a Jiří. Potomkem staré pražské rodiny byl i Jiří Frágner, k jehož blízkým příbuzným patřil strýc Jaroslav, funkcionalistický architekt, nebo spisovatel Benjamin Klička, známý a čtený za první republiky. I František Pecák byl synem bývalého advokáta; otcem Ludka Radosty byl armádní důstojník, po únoru perzekvovaný; rodině Petra Dydka zas kdysi patřila špičková restaurace, takzvaný Dydek grill v Divadelní ulici. Zdaleka ne všichni byli doma vychováni k takovým demokratickým ctnostem, jako například Václav Havel; mnohým stačilo, že mohou pěstovat styky, které se v maximální možné míře podobají těm, jež by pěstovali, nebýt února 1948. Chtěli se i v nových poměrech bavit tak, jako kdyby v zemi nevládli komunisté — a ti, kterým zbývaly nějaké peníze, chtěli dál chodit do dobrých restaurací, mluvit s lidmi podobných názorů; vést prostě co

nejnormálnější život. Režimu se zdáli nepohodlní ti i oni.

IDEALISTÉ A FANATICI

Co vzniklo na cestách k „Míráku“, dopékalo se ve Slávii: kavárna proti Národnímu divadlu, tradiční, solidní, evokující dobu první republiky a zároveň výborně dostupná, byla místem, které všichni Šestatřicátníci znali od dětství. Teď tam začali chodit spolu. Scházeli se pravidelně, u zadního stolu přímo pod slavným obrazem Viktora Olivy, vždycky v sobotu po poledni, když skončil pracovní týden a před člověkem se rozevřela vidina jednoho a půl dne volna. A mimoto často i ve všední dny. Ivan Hartmann, Václav Havel, Radim Kopecký, Standa Macháček a Jan Škoda tam na konci září 1952 dohodli, že společnost začne pořádat vážnější schůzky, každý pátek, vždycky v bytě někoho z členů. A protože Havlova domácnost byla nejbližší a díky zájmu obou rodičů o budoucnost synů se jevila nejpohostinnější, konala se první schůzka tam. (Schůzky ve Slávii však přežily celá padesátá a šedesátá léta, u některých členů ještě mnohem déle — a vedle Šestatřicátníků se jich účastnili další „volně přidružení“ členové, většinou kamarádi Václava Havla: Václav Pfeffer, Alois J. Strnad, Jiří Kladiva, Igor Czesaný a další.) Prvního setkání v Havlově bytě se zúčastnilo osm mladých

mužů. Probraly se politické aktuality i optimální zaměření sdružení, naplánovala se témata do budoucna. Pro každou schůzku měl vždy jeden člen vypracovat referát na důležité, aktuální a zároveň málo známé téma; v diskusi, která následovala, členové měli tříbit své názory a zdokonalovat se v umění vzájemně si naslouchat. Přednost měla filosofická témata: kdo se naučí správně a nepředpojatě myslet, ten se pak snadněji uplatní v kterémkoli konkrétním oboru, jemuž se bude v životě věnovat. Kopecký, který v prvním roce existence skupiny soutěžil s Havlem o postavení jakéhosi jejího ideologa, napsal v srpnu 1953, v textu hodnotícím roční práci skupiny, že Šestatřicátníci „byli, jsou a musí opět být kroužkem přátel, zcela liberálním kroužkem bez byrokratické vnitřní organizace, jenž by sloužil k sebevzdělání svých členů, opírajících se pouze o dobrovolnou kázeň zúčastněných“.[1] V podstatě tedy mělo jít o pokračování instituce debatního klubu, jakých před rokem 1948 a hlavně 1938 existovaly v republice stovky; nově přibyl pouze požadavek konspirace, logický a nutný vzhledem k poměrům. O tom, že se nezakládá jenom prosté pokračování společenství, v jakých se scházeli otcové, vypovídalo samozřejmě přijaté rozhodnutí nést o společné činnosti

záznamy. „Chtěli bychom mít styk s okolím, bohužel dneska si ho nemůžeme představovat jako styk s veřejností,“ [2] psal Kopecký. Nic z toho v atmosféře roku 1952 nebylo možné, pokud člověk nechtěl vábit „příznivce“ z řad Státní bezpečnosti. Skupina se v ničem neměla podobat uměleckým spolkům známým z minulosti, které vystupovaly pod vlastním jménem, programem a ke kterým se jejich členové veřejně hlásili. Počet členů nikdy nebyl přesně dán a na okraji se vždy pohybovalo několik lidí, u kterých nebylo jasné, zda patří dovnitř či ven. Tato amorfnost kontur spolu s určitou vágností programu měla opět sebeobrannou funkci: snižovala nebezpečí trestního stíhání, které bylo v případě každého „nedovoleného sdružování“ jedním z nejpravděpodobnějších následků. Dalším zvláštním rysem skupiny bylo vědomé rozhodnutí navázat na práci otců a pokračovat v ní. To předchozí generace neznaly. Dřív, když o sobě někdo nový chtěl dát vědět, učinil to nejčastěji zavržením předchůdců. Tuto část obrazoborecké práce však za Šestatřicátníky odvedla komunistická strana: zlikvidovala jim otce důkladněji, než to bylo možné v rámci jakékoli protirodičovské revolty. Zatímco tedy předchozí generace zahajovaly svou činnost polemikou s předky, počátkem padesátých

let to bylo jinak: „Základní chybou všech organizací podobného druhu bylo puritánské stranění se starších generací a přílišný radikalismus,“ [3] tak to viděl Kopecký, ale i Havel a další. Boří-li se všude, kam se oko podívá, bude to tedy aspoň ghetto, kde se začne budovat. Ale jak na to? Podle původní představy se mělo začít především uspořádáním vlastního vzdělání. Skupinové debaty měly probíhat na teritoriu vymezeném trojicí oborů: filosofie, politiky a ekonomie. Tato trojice společensky nejvýznamnějších činností měla přinést dost myšlenkových impulsů, aby členy zaměstnala na léta. Překvapivě se to však nestalo — skoro od samého začátku někteří členové dali najevo, že vedle tohoto „ideového“ zaměření skupiny kladou minimálně stejný důraz na své zájmy kulturní. Ivan Koreček psal básně a začínal fotografovat, Ivan Hartmann psal kromě politických pamfletů i vaudevilly, ke kterým si sám komponoval hudbu. Básně začal nosit Miloš Dus, do té doby mezi přáteli obdivovaný jenom jako vynikající tanečník rumby a samby — a od roku 1952 začal dodávat své první básnické pokusy také Václav Havel. Do debat skupiny tento zájmový rozptyl vnášel podle jedné demokracii, podle ostatních zmatek. Radim Kopecký v dopise Paukertovi si takovou atmosféru

pochvaloval: je to svět plný názorového pluralismu. „Tu fanatický zastánce německého ideálfanatismu, Nietzscheho a Schopenhauera, zde zavilý pragmatik, tam dialektik, pracující na vytvoření humanistického optimalismu, několik nevybarvených idealistů, vulgární materialista a jiní.“[4] Přesně tak to na schůzkách vypadalo. Udržet při všech těchto názorových odlišnostech jakýkoli směr činnosti však byl nadlidský úkol — a také Kopecký ve své roční bilanci přiznával, že „kompromisu nebylo nikdy dosaženo, ba naopak všechny debaty jenom utvrzovaly v každém jeho přesvědčení... Jak v hluboké filosofii, tak v etice je mezi 36 tolik názorů, kolik je členů“.[5] I druhý z hlavních zakladatelů, Václav Havel, viděl v té době názorovou tříšť uvnitř skupiny obdobně. Ve statí Po roce sochařské práce, vzniklé ke stejné příležitosti jako text Radimův, si postěžoval, že „často někdo třeba několikrát za schůzku změnil své stanovisko“.[6] Nemluvě o tom, že srovnat se „demokraticky“ s názory některých členů nebylo snadné. Typickým příkladem byl Kopeckým zmiňovaný „ideálfanatik“ Milan Kalous: extremistu, který považoval za nejvyspělejší režim všech dob Hitlerovu diktaturu, ctil režim Mussoliniho i caudillův (Frankův), a nebyť Stalinova potírání podnikatelské svobody, byl

by prý vzal na milost i jeho. „Milan Kalous, který hluboce opovrhoval systémem liberální demokracie a polythey vůbec, hořel vášnivým nadšením při pohledu na fotografii Führerovu v košili NSDAP, učil se německy jen proto, aby mohl číst Zarathustru nebo Mein Kampf v originále. Jeho hlavním argumentem proti demokracii bylo poukazování na poválečný politický stav ve Francii a v Itálii,“[7] stěžoval si Kopecký. (V létě 1953 Kalous pražskou skupinu opustil.) O mnoho víc dorozumění však nebylo ani mezi členy, kteří extremismus odmítali a snažili se uvažovat realisticky. Filosofické debaty Šestatřicátníků se opíraly o výkony hlavně tří takových členů: Havla, Korečka a Kopeckého. Každý z nich stál na jiném filosofickém „pólu“. Šestnáctiletý Havel zčásti doma zdědil, zčásti sám promyslel vlastní verzi socialistického humanismu. Snil o společnosti vyznačující se svobodou ducha pro všechny, avšak kontrolující zacházení s hmotnými prostředky; svoboda podnikání byla v tomto světě přežitkem. Koreček se zhlédl v pragmatické filosofii Američanů a jejich meziválečných českých popularizátorů: filosofie se podle něj neměla zabývat „abstraktními“ problémy, ale měla dobrovolně a radostně vstoupit do služeb životní praxe, zaručit, aby lidské instituce

lépe fungovaly. Kopecký, podporovaný v tom i Macháčkem, odmítal všechny utopistické představy harmonické společnosti a žádal, aby se skutečnost nahlížela v maximálně věcném smyslu. Byl v podstatě sociálním darwinistou; věřil, že vítězství silnějších nad slabšími je spravedlivým odrazem reálného poměru sil ve společnosti, a že má být z toho důvodu všemi realisty i podporováno. Přesvědčený, že lze filosoficky zdůvodnit egoismus „v nepejorativním slova smyslu“, [8] zaměřil k potření Havlovy idealistické koncepce všechny své síly. Spor Kopecký-Havel pak definoval názorové spory Šestatřicátníků v prvním roce činnosti v dobrém i zlém.